

"RAS, VOLK EN NASIE" EN "KERK EN SAMELEWING"
AS BELEIDSTUKKE VAN DIE NED. GEREK. KERK
- 'N KERK-HISTORIESE STUDIE

DEUR

JOHAN MATTHYS VAN DER MERWE

VOORGELE[^] TER VERVULLING VAN 'N DEEL
VAN DIE VEREISTES VIR DIE GRAAD
DOCTOR DIVINITATIS
IN DIE FAKULTEIT TEOLOGIE AFDELING B,
UNIVERSITEIT VAN PRETORIA

PROMOTOR:

PROF DR PB VAN DER WATT

PRETORIA

SEPTEMBER 1990

HY WAT VIR HOM 'N TOEKOMS WIL SKEP,
MAG NIE DIE VERLEDE UIT DIE OOG VERLOOR NIE!
- President Paul Kruger

DANKBETUIGING

By die voltooiing van hierdie studie, 'n aantal kort woorde van opregte dank:

- * Aan my promotor, professor PB van der Watt vir sy leiding, inspirasie en tyd te midde van 'n baie druk werksprogram. Sy entoesiasme, sy liefde vir kerkgeskiedenis en sy akademiese bekwaamheid sal my altyd bybly.
- * Aan al die personeel in die Transvaalse kerkargief, die kantoor van die Algemene Sinode en die Merensky Biblioteek, wie se uitnemende diens die opsporing van belangrike dokumente vergemaklik het.
- * Aan familie en vriende vir hulle voortdurende belangstelling.
- * Aan my ouers, vir hulle ondersteuning, motivering en ruim finansiële bydrae - veral wat die dupliseer en bind van hierdie proefskrif betref.
- * Aan my vrou, vir jou daadwerklike ondersteuning, maar veral vir ure se geduldige en noukeurige tikwerk. Jou bydrae tot hierdie studie spreek vanself! Aan jou, Hannie, dra ek hierdie studie op.
- * Aan die Here van die kerk, aan wie al die eer, en al die lof en aan die aanbidding toekom - tot in alle ewigheid.

JM VAN DER MERWE

INHOUD

	PAGINA
<i>AFKORTINGS</i>	1
<i>VERANTWOORDING</i>	3
HOOFSTUK 1	
OP WEG NA RAS, VOLK EN NASIE: DIE HISTORIESE AANLOOP	
1.1 <i>DIE JAAR 1960</i>	10
1.2 <i>COTTESLOE: DESEMBER 1960</i>	15
1.2.1 Die Gebeure vooraf	15
1.2.2 Die Beraad self	20
1.2.3 Reaksie op die Cottesloe-beraad	22
1.2.3.1 Die Federale Raad van Ned. Geref. Kerke	24
1.2.3.2 Die Nederduitse Gereformeerde Kerk van Transvaal	27
1.2.3.3 Die Nederduitse Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika (Kaapse Sinode)	28
1.3 <i>DIE GEVOLGE VAN DIE COTTESLOE-BERAAD</i>	31
1.3.1 Ekumeniese Afkeur	31
1.3.2 Die stigting van die Christelike Instituut	32
1.3.3 Die Suid-Afrikaanse Raad van Kerke	33
1.3.4 Nuwe Aandag aan Rasseverhoudings	33

1.3.5	Die Besluit van die Kaapse Kerk 1961	34
1.4	<i>DIE KAAPSE SINODE 1965</i>	35
1.5	<i>OPVOLGENDE BELANGRIKE SINODES VAN DIE NED. Geref. KERK</i>	49
1.5.1	Die Algemene Sinode 1966	49
1.5.2	Die Kaapse Sinode 1969	51
1.5.3	Die Algemene Sinode 1970	54
1.6	<i>EVALUERING</i>	56
1.7	<i>SAMEVATTING</i>	58
1.8	<i>VOETNOTAS</i>	59

HOOFSTUK 2

VAN KOMMISSIE VERSLAG TOT AMPTELIKE BELEIDSTUK - RAS, VOLK EN NASIE EN VOLKEREVERHOUDINGE IN DIE LIG VAN DIE SKRIF

2.1	<i>DIE WERKSAAMHEDE VAN DIE KOMMISSIE</i>	67
2.2	<i>DIE INHOUD VAN DIE VERSLAG</i>	69
2.2.1	Ras, Volk en Nasie en Volkereverhoudinge in die lig van die Skrif	70
2.2.1.1	Algemene Opmerkinge	70
2.2.1.2	Skrifgegewens: Ou Testament	72
2.2.1.3	Skrifgegewens: Nuwe Testament	74
2.2.1.4	Huwelik en Gemengde Huwelik	76

2.2.2	Die Kerk, die Koninkryk en die Ekumene	78
2.2.2.1	Die Kerk, die Koninkryk en die Ekumene	78
2.2.2.2	Horisontalisme en die Horisontale dimensie	81
2.2.2.3	Die Teologie van Rewolusie	82
2.2.3	Die Kerk en Maatskaplike Geregtigheid	83
2.2.3.1	Prinsipiële uitgangspunt	83
2.2.3.2	Staatkundige Aspekte	84
2.2.3.3	Opvoeding	85
2.2.3.4	Die Kerk en sy diakonaat	86
2.2.3.5	Bantoetuislande	86
2.2.3.6	Die Bantoe in Blanke gebiede	87
2.2.3.7	Trekarbeid	88
2.2.3.8	Die Kerk en Trekarbeid	88
2.2.3.9	Die Kerk en Maatskaplike Geregtigheid ten opsigte van die Kleurlinggemeenskap in Suid-Afrika	89
2.2.3.10	Die Kerk en Maatskaplike Geregtigheid ten opsigte van die Indiër en ander Asiate in Suid-Afrika	89
2.2.4	Kerk en Sending	90
2.2.4.1	Die Eenheid van die kerk en die bestaan van afsonderlike Ned. Geref. Kerkverbande vir verskillende bevolkingsgroepe	90
2.2.4.2	Die Heiligheid van die kerk en die Geestelike Gemeenskap tussen Moeder- en Dogterkerke	91
2.2.4.3	Die Katolisiteit van die kerk en die Inheemse Eie-	

soortigheid van die kerk onder volkere	92
2.2.4.4 Die Apostolisiteit van die kerk en die Sendingtaak van Moeder- en Dogterkerke	92
2.2.5 Slotopmerkings	93
2.3 <i>DIE VERSLAG IN OËNSKOU</i>	94
2.4 <i>DIE VERSLAG TER TAFEL</i>	96
2.4.1 Die Sinode besluite	96
2.4.2 Die Sinode besluite in Oënskou	105
2.5 <i>DIE PUBLIKASIE VAN DIE VERSLAG</i>	107
2.6 <i>SAMEVATTING</i>	109
2.7 <i>VOETNOTAS</i>	111

HOOFSTUK 3

DIE NED. Geref. KERK MET RAS, VOLK EN NASIE IN DIE BRANDPUNT

3.1 <i>REAKSIE OP RAS, VOLK EN NASIE VANUIT SUID-AFRIKA</i>	116
3.1.1 Die Openbare mening	116
3.1.1.1 Gemengde Huwelike	117
3.1.1.2 Gesamentlike Aanbidding	121
3.1.2 'n Gemeente in beroering: Migdol - Wes-Transvaal	124
3.1.3 'n Ring laat sy waarskuwende stem hoor: Die Ring van Piet Potgietersrus	130

3.1.4	Die Streeksinodes reageer	133
3.1.4.1	Wes-Transvaal	133
3.1.4.2	Die Ned. Geref. Kerk in Suid-Afrika (Kaapse Sinode)	136
3.1.5	Die Algemene Sinode van die Ned. Geref. Kerk: 1978	142
3.1.6	Die Federale Raad van Kerke	147
3.2	<i>REAKSIE VANUIT DIE BUITELAND</i>	153
3.2.1	Die Gereformeerde Kerke in Nederland (GKN)	154
3.2.2	Die Gereformeerde Ekumeniese Sinode	168
3.2.2.1	Gemengde Huwelike	169
3.2.2.2	Gesamentlike Aanbidding	172
3.2.3	Die Switserse Federasie van Protestantse Kerke	175
3.2.3.1	Theology - Advocate or Critic of Apartheid?	176
3.2.4	Die Gereformeerde Bond van Duitsland	191
3.3	<i>RAS, VOLK EN NASIE: GEWEEG EN TE LIG BEVIND</i>	197
3.4	<i>SAMEVATTING</i>	206
3.5	<i>VOETNOTAS</i>	208

HOOFSTUK 4

BELANGRIKE IMPULSE OP WEG NA 'N NUWE BELEIDSTUK

4.1	<i>INLEIDING</i>	216
4.2	<i>DIE HERVORMINGS-DAGGETUIENIS: 31 OKTOBER 1980</i>	218

4.2.1	Die Aanloop	218
4.2.2	Die Inhoud van die Getuienis	222
4.2.3	Die Doel van die Getuienis	225
4.2.4	Reaksie op die Getuienis	234
4.2.4.1	Positiewe Reaksie op die Getuienis	234
4.2.4.2	Negatiewe Reaksie op die Getuienis	241
4.2.5	'n Groot skaalse storm bars los	250
4.2.6	Die Afloop	260
4.2.7	'n Beoordeling van die Hervormingsdaggetuienis	266
4.3	<i>DIE OPE BRIEF</i>	271
4.3.1	Die Aanloop tot die Ope Brief	271
4.3.2	Die Doel van die Ope Brief	275
4.3.3	Die Inhoud van die Ope Brief	278
4.3.4	Reaksie op die Ope Brief	289
4.3.4.1	Positiewe Reaksie op die Ope Brief	289
4.3.4.2	Negatiewe Reaksie op die Ope Brief	298
4.3.5	'n Beoordeling van die Ope Brief	310
4.4	<i>DIE VERGADERING VAN DIE WÊRELDBOND VAN GEREFORMEERDE KERKE: OTTAWA 1982</i>	315
4.4.1	Die Aanloop	316
4.4.2	Ottawa: 17 - 27 Augustus 1982	325
4.4.2.1	Die Nagmaalsboikot	325

4.4.2.2	Die Naudé-brief	328
4.4.2.3	"Racism and South Africa" aan die orde	330
4.4.2.4	Dr Allan Boesak: President van die WGK	346
4.4.3	Reaksie op die Ottawa-besluit	353
4.4.4	'n Beoordeling van die Ottawa-gebeure	357
4.5	<i>DIE BELHAR-BELYDENIS: 1982</i>	359
4.5.1	Die Aanloop tot die Belhar-sinode	360
4.5.2	Die Drie en Twintigste Vergadering van die Sinode van die Ned. Geref. Sendingkerk: 22 September - 6 Oktober 1982	363
4.5.2.1	'n Spanningsvolle begin	363
4.5.2.2	Die Ned. Geref. Sendingkerk en Apartheid	370
4.5.2.2.1	Die Afkondiging van 'n status confessionis	370
4.5.2.2.2	Die Ned. Geref. Kerk beskuldig van kettery	379
4.5.2.2.3	Die Ned. Geref. Kerk opgeroep tot Skuldbelydenis	383
4.5.2.2.4	Die Verklaring oor Rassisme en Suid-Afrika (Ottawa)	389
4.5.3	Die Konsep-belydenis 1982	391
4.5.3.1	Die Inhoud	392
4.5.3.2	Amptelike Reaksie van die Ned. Geref. Kerk	398
4.5.4	'n Beoordeling van die gebeure	434
4.6	<i>SAMEVATTING</i>	439

4.7	VOETNOTAS	442
-----	-----------	-----

HOOFSTUK 5

'N NUWE BELEIDSTUK WORD 'N WERLIKHEID

5.1	<i>'N HISTORIESE BESLUIT</i>	458
5.2	<i>DIE HERSIENINGSKOMMISSIE</i>	461
5.3	<i>DIE WERKSWYSE VAN DIE KOMMISSIE</i>	461
5.4	<i>DIE VERSLAG VAN DIE HERSIENINGSKOMMISSIE VAN RAS, VOLK EN NASIE</i>	464-572
	verbatim	
5.5	<i>DIE VERSLAG: KERK EN SAMELEWING VOOR DIE ALGEMENE SINODE</i>	572
5.5.1	<i>'n Vroeë wending - die verkiesing van 'n moderator</i>	572
5.5.2	<i>Kerk en Samelewing ter tafel</i>	578
5.6	<i>DIE PUBLIKASIE VAN KERK EN SAMELEWING</i>	596
5.7	<i>SAMEVATTING</i>	599
5.8	<i>VOETNOTAS</i>	601

HOOFSTUK 6

KERK EN SAMELEWING BRING DIE NED. Geref. KERK IN BEROERING:

6.1	<i>ONMIDDELLIKE REAKSIE</i>	605
-----	-----------------------------	-----

6.2	<i>ONWEERSWOLKE OOR DIE NED. Geref. KERK</i>	615
6.2.1	Die Silverton-byeenkoms: 2 September 1983	617
6.2.2	Protes!: Daad by die Woord gevoeg!	626
6.2.2.1	Die Aanloop	626
6.2.2.2	Die Skilpadsaal-vergadering: 28 November 1986	632
6.2.2.3	Na die Skilpadsaal - 'n Verklaring uit die Ned. Geref. Kerk	635
6.2.3	'n Groot skaalse storm binne die Ned. Geref. Kerk	636
6.3	<i>NOG 'N AFRIKAANSE PROTESTANTSE KERK WORD 'N WERKLIKHEID</i>	645
6.3.1	'n Onversoembare houding	645
6.3.2	Die Buitengewone vergadering van die Algemene Sinodale Kommissie: 22 Junie 1987	653
6.3.3	Die Antwoord van die Ned. Geref. Kerk	662
6.3.4	Kerkstigting word 'n werklikheid: 27 Junie 1987	665
6.3.4.1	Reaksie op die Kerkstigting	671
6.3.4.2	'n Naamkrisis	677
6.3.4.3	Die Afrikaanse Protestantse Kerk brei uit	678
6.3.4.4	'n Eerste Sinode vir die Afrikaanse Protestantse Kerk	683
6.4	<i>DIE NEDERDUITSE GEREFORMEERDE BOND</i>	691
6.4.1	Die beswaardes hergroepeer	691
6.4.2	Die Nederduitse Gereformeerde Bond in die Spervuur	696

6.4.2.1	Die Voorsitter bedank	699
6.4.2.2	In gesprek met die Dagbestuur van die Algemene Sinodale Kommissie	700
6.4.2.3	Die Ned. Geref. Bond: - 'n Probleemkind van die Ned. Geref. Kerk	706
6.5	"DIE NED. Geref. KERK TREUR, MAAR IS NIE SONDER TROOS NIE"	709
6.6	SAMEVATTING	714
6.7	VOETNOTAS	717
	BRONNELYS	736
	SAMEVATTING	755
	SUMMARY	758

AFKORTINGS

AKLAS	ALGEMENE SINODALE KOMMISSIE VIR LEER EN AKTUELE SAKE
ANC	AFRICAN NATIONAL CONGRESS
APK	AFRIKAANSE PROTESTANTSE KERK
AS	ALGEMENE SINODE
ASK	ALGEMENE SINODALE KOMMISSIE
BM	BREË MODERATUUR
CS	CHURCH AND SOCIETY
DK	DIE KERKBODE
DRC	DUTCH REFORMED CHURCH
FRK	FEDERALE RAAD VAN KERKE
GES	GEREFORMEERDE EKUMENIESE SINODE
GKN	GEREFORMEERDE KERKE NEDERLAND
HR	HUMAN RELATIONS AND THE SOUTH AFRICAN SCENE IN THE LIGHT OF SCRIPTURE
KS	KERK EN SAMELEWING
NED Geref	NEDERDUITSE GEREFORMEERDE
NGB	NEDERDUITSE GEREFORMEERDE BOND
NGK	NEDERDUITSE GEREFORMEERDE KERK
NGSK	NEDERDUITSE GEREFORMEERDE SENDINGKERK
NHK	NEDERDUITSCH HERVORMDE KERK VAN AFRIKA
RES	REFORMED ECUMENICAL SYNOD
OVS	ORANJE-VRYSTAAT
PAC	PAN AFRICAN CONGRESS
PCR	PROGRAM TO COMBAT RACISM
RSK	RING SENDINGKOMMISSIE
RVN	RAS, VOLK EN NASIE
SARK	SUID-AFRIKAANSE RAAD VAN KERKE
SWA	SUIDWES-AFRIKA
TBVC	TRANSKEI, BOPHUTHATSWANA, VENDA EN CISKEI
UNISA	UNIVERSITEIT VAN SUID-AFRIKA

USA	UNITED STATES OF AMERICA
VK	VOORTSETTINGSKOMITEE
WARC	WORLD ALLIANCE OF REFORMED CHURCHES
WGK	WÊRELBOND VAN GEREFORMEERDE KERKE
WRK	WÊRELDRAAD VAN KERKE

VERANTWOORDING

- * In die kontemporêre geskiedenis van die Ned. Geref. Kerk staan sy twee beleidsdokumente - *Ras, Volk en Nasie* en *Volkereverhoudinge in die lig van die Skrif en Kerk en Samelewing: 'n Getuigenis van die Ned. Geref. Kerk* as twee bakens uit. Die aanloop tot en die gevolge van hierdie twee stukke het die geskiedenis van die kerk die afgelope dekades wesenlik beïnvloed, meer nog, daar kan met stellige sekerheid beweer word dat die geskiedenis van die Ned. Geref. Kerk sedert 1960 ingeweef is in die gebeure rondom hierdie beleidsdokumente. Wie die geskiedenis van dié kerk dus wil bestudeer, kan nie anders om dit die vertrekpunt te maak nie. Die kerk het na 1960 'n bepaalde koers ingeslaan, maar moes dit na heroorweging verander - met tragiese gevolge! Dit is die *status quaestionis* van hierdie studie. Wat het aanleiding gegee tot *Ras, Volk en Nasie*, en wat was die gevolge van hierdie beleidsdokument? Waarom het die Ned. Geref. Kerk in 1982 besluit om die stuk te hersien en 'n nuwe dokument *Kerk en Samelewing* die lig laat sien? Was daar 'n wesenlike verskil tussen *Ras, Volk en Nasie* en *Kerk en Samelewing*, en wat was die uitwerking wat laasgenoemde op die kerk gehad het? Dit is op derglike vrae wat hierdie studie probeer antwoord.

- * Die aktualiteit van die studie word benadruk deur die diepgaanan-

de invloed wat hierdie gebeure nie alleen op kerklike terrein nie, maar ook in Suid-Afrika as geheel uitoefen en in die toekoms nog gaan uitoefen! *Kerk en Samelewing* was reeds die leidende oorsaak dat 'n ver-regse konserwatiewe Afrikaanse kerk sy verskyning op die kerklike toneel gemaak het, terwyl die gebeure by *Cottesloe* - dertig jaar gelede! - een van die vernaamste struikelblokke op die weg van 'n tweede groot kerkeberaad is.¹ Die noodsaaklikheid van hierdie studie blyk verder as die uitsprake van liberale en konserwatiewe kritici van die Ned. Geref. Kerk gehoor word. Enersyds is daar lidmate en akademici wat *Kerk en Samelewing*: "bloot net nog 'n apartheidsdokument"² noem, terwyl ander dit tipeer as: "'n patetiese dokument wat geen tekens van bekering toon nie, omdat dit geen berou bevat nie."³ Andersyds is daar diegene wat meen dat dié beleidstuk uit "reaksie-teologie" bestaan en die gevolg is van 'n liberalistiese aanslag teen die kerk.⁴ Hierdie en talle ander uitsprake in dieselfde trant is ongetwyfeld gegrond in totale onkunde oor wat die afgelope dekades binne die Ned. Geref. Kerk gebeur het, en dan ondermeer onkunde wat voortspruit uit die feit dat geen omvattende studie oor hierdie tydperk van die kerk se geskiedenis nog gedoen is nie! Alhoewel daar verskeie werke verskyn het⁵ wat enkele aspekte van hierdie studieveld aansny is dit 'n terrein wat tot nou toe nog braak gelê het.

- * Die feit dat hierdie studie juis 'n poging is om hierdie braakgrond te ontgin, maak die probleme wat die bestudering van kontemporêre geskiedenis oplewer ook hier 'n realiteit, alhoewel tog gepoog is om dit te oorbrug.

Die eerste probleem is ongetwyfeld die van "afstand". Die aanname word dikwels gemaak dat die skrywer van kontemporêre geskiedenis nie 'n juiste perspektief op gebeure kan verkry nie - hoofsaaklik vanweë 'n gebrek aan afstand van die onmiddellike gebeure van sy eie tyd! Alhoewel hierdie feit moeilik ontken kan word, was die "nabyheid" egter in die geval van hierdie studie een van die grootste winspunte. Dit het die geleentheid gebied vir onderhoude met persone wat self by die gebeure betrokke was en wat as't ware self die geskiedenis help vorm het. Hierdie voorreg het ongetwyfeld tot groter insig in die gebeure gelei, insig wat dikwels ook die interpretasie van gebeure vergemaklik het. Dit word egter geensins ontken nie dat hierdie "nabyheid" in sekere gevalle tog verhoed dat alle kousale verbande aangetoon word, maar aan die einde van die dag was die voordele van die "nabyheid" veel groter as die nadele.

'n Tweede probleem wat 'n realiteit was, is dié van objektiwiteit. Beswaar word dikwels gemaak dat die nodige objektiwiteit nie in kontemporêre gekiedskrywing bestaan nie. Hierdie be-

swaar is egter relatief, omdat geen gekiedskrywing objektief kan wees nie. Geskiedenis is immers: "a continuous process of interaction between the historian and his facts, an unending dialogue between the present and the past."⁶

Dit is egter 'n feit dat persoonlike uitgangspunte, en in die onderhawige studie ondermeer die skrywer se betrokkenheid by die Ned. Geref. Kerk ook eie *interpretasiekaders* bepaal. Ten einde hierdie uitgangspunte só objektief as moontlik te hou, is seker gemaak dat na alle kante van die saak geluister en gekyk is.⁷ Dit was daarom moontlik om sodanige apriori's voortdurend te toets, en interpretasiekaders daarvolgens aan te pas.

'n Derde probleem, naamlik die beskikbaarheid én toeganklikheid van bronne, was waarskynlik die grootste ten opsigte van hierdie studie. Alhoewel beskikbare bronne byna altyd toeganklik⁸ was, is dit juis die bekikbaarheid van bepaalde bronne wat dikwels problematies was. Verskeie belangrike verklarings is per abuis opgespoor, nadat alle normale pogings op niks uitge-loop het nie. Hierdie feit het direk daartoe aanleiding gegee dat bepaalde belangrike dokumente *verbatim* in hierdie studie aangehaal word. Omdat hierdie dokumente 'n integrale deel van die studie uitmaak, is dit in die teks opgeneem en nie in

bylaes agter ingevoeg nie. Terwyl dit die studie in omvang heelwat verleng het, is dit histories noodsaaklik dat hierdie dokumente in een manuskrip saamgebring word, om dit nie net meer bekombaar te maak nie, maar om dit ook vir die nageslag te bewaar! Dit sal ook opval dat daar dikwels van nuusblaaië en ander kontemporêre bronne gebruik gemaak is. Alhoewel dit die interpretasie van gebeure ongetwyfeld bemoeilik het, was hierdie bronne onontbeerlik vir dié studie, omdat daar weinig ander bronne bestaan!

* Die metode wat in hierdie studie gevolg is, blyk uit die subtitel: "*'n kerk-historiese studie*". Omdat die betekenis daarvan voor die handliggend is, slegs enkele opmerkings:

\$ Dit moet beklemtoon word dat hierdie studie uit 'n historiese perspektief benader is, en dat die ondersoekmetode hoofsaaklik kerkhistories van aard is. Dit het egter nie ander vakwetenskaplike rigtings uitgesluit nie.

\$ Omdat dokumente, verklarings ens. vanuit 'n kerkhistoriese perspektief bestudeer is, is aan die inhoud daarvan aandag gegee alleen in so verre dit die verstaan en interpretasie van die geskiedenis dien.

\$ Daar is gepoog om deurgaans evaluerend te werk. By verskillende belangrike aspekte van die studie is die beoordeling van gebeure afsonderlik gedoen, terwyl daar ook deurgaans kommen-

taar gelewer is op gebeure. In die beoordeling is telkens gepoog om die klem nie net op afsonderlike gebeure te laat val nie, maar om dit in terme van die geheel te beoordeel.

- * Die *terminus ad quem* van hierdie studie is 1987. Alhoewel die gevolge van *Kerk en Samelewing* veel verder as 1987 strek, staan die jaar uit weens die tragiese gebeure wat tot die stigting van 'n nuwe kerk gelei het. Hierdie afskeiding van bykans 8 000 van die kerk se lidmate het nie sy gelyke in die geskiedenis van die kerk nie. Waar daar in die verlede reeds twee kerke uit die Ned. Geref. Kerkgeledere ontstaan het - naamlik die *Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika* en die *Gereformeerde Kerk in Suid-Afrika* gedurende die helfte van die vorige eeu - kan die omvang daarvan nie in dieselfde asem genoem word as die van 1987 nie. Die intensiteit van hierdie gebeure het nie sy gelyke nie, - wat meer is - geen ander reaksie op *Kerk en Samelewing* kan met hierdie droewige gebeure vergelyk word nie. Deur 1987 as afsluitingsdatum te gebruik, word gepoog om hierdie gebeure uit te lig en te beklemtoon, omdat dit nooit as bloot "nog reaksie" te midde van ander beskou mag word nie. Terselfertyd is baie van die ander reaksie wat ontvang is, die motivering agter die hersiene weergawe van *Kerk en Samelewing* wat voor die 1990 Algemene Sinode moet dien.

1.1 VOETNOTAS

1. In Rapport van 6 Mei 1990 is berig dat Eerw Frank Chikane, hoofsekretaris van die Suid-Afrikaanse Raad van Kerke (SARK) die Cottesloe-beraad as een van die redes aangevoer het wordom die SARK nie aan 'n nuwe kerkeberaad kon deelneem nie.
2. JC Adonis, onderhoud, 25/6/90
3. De Kat, Julie 1990, p 70
4. NJ van Loggerenberg, onderhoud, 10/8/90
5. Vergelyk hiervoor bv. *Die Ned. Geref. Kerk 1905 - 1975* - PB van der Watt; *Perspektief op die Ope Brief* - DJ Bosch, A König en WD Nicol; *The Apartheid Bible* - JA Loubser - vgl Bronnelys
6. EH Carr, *What is History*, p 30
7. As voorbeeld dien dat kommentaar oor dieselfde gebeure uit beide *Sowetan* en *Die Afrikaner* verkry is.
8. Slegs die argivaris van die Ned. Geref. Sendingkerk het my toegang tot die Handeling van die 1982 sinode geweier.